

EDEBİYATIMIZDA KISSA, KISSAHANLIK GELENEĞİ VE MEDDAHLIKLA MÜNASEBETİ ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ALTUNEL*

A- KELİME VE KAVRAM OLARAK KISSA VE KISSAHANLIK

a. **Kıssa:** 'قصه' Ar. i. c. kasas 'قصی' naklolunan sahih veya uydurma vak'a, hikâye, rivâyet, vukû'-l hâl, sergüzeşt... vs. (1)

Edebiyatta Kıssa: Arap Edebiyatında, bazen kısa hikâye anlamındaki "makâme" sözünün karşılığı olarak geçer. Eski edebiyatımızda, daha çok "menkabe" olağan üstü hâdiseleri anlatan yazı; uydurma olay, baştan geçen hâl, vak'a eş anlama, hikâye, rivâyet anlamlarına gelen bir anlatım türünün adıdır.

Kıssa, çokluk şekli "kasas" olduğu halde, Türkçe'de "kısas" şeklinde kullanılmaktadır. "Kass" kökünden gelen kasas kelimesi, Kur'an'da daha çok peygamberlerin başından geçen hâdiseler karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda Kur'an'da mevcut 114 sureden 28. surenin de adıdır. Hz. Yûsuf'la alâkalı olayların anlatıldığı bu sure "Kasas Süresi" diye anılır. Kıssa-ı Yusuf (ahsenü'l kasas), "bütün hikâyelerin en güzeli" diye ifade buyrulur. Bu kıssa, edebiyatta romantik ve lirik hikâyenin doğmasına zemin hazırladığı gibi, dinî hikâyelere de alâka çekici bir mevzû ve kuvvetli bir motif olarak girmiştir (2).

Hemen hemen bütün İslâm ülkelerinde ahlâkî öğütler veren, hikmetli konuları işleyen, bunlarla ilgili olayları anlatan, öğretici kıssalar olmuş, bunları yazan ve anlatan kıssahânlar yetişmiştir.

b. **Kıssahân ve Kıssahânlık:** Kıssahân 'قصه خوان' Arapça kıssa ve Farsça -hân'dan meydana gelmiş birleşik kelimedir. Eskiden saraylarda ve halk arasında kıssa okuyan, kıssa tertip eden masalcı, hikâye anlatıcısı sanatkârlara, daha sonra, meddahlara verilen bir isimdir. **Literatürde:** kıssa-gû, kıssa-perdâz, kıssa-güzâr, fıkra-gû, fıkra-perdâz olarak geçmekte ve kullanılmaktadır (3). Hikâye anlatma sanatı Türk kültür geleceğinin en önemli bölümlerinden biridir. Oğuz Türklerinde ilk anlatıcı olarak şamanları görüyoruz.

Kassâs (Kass): Dinî hikâyeciler olup, meslekleri dinî ve ahlâkî mahiyette hikâyeler anlatmaktır. Bunlar iki asırdan fazla bir zaman faaliyet göstermiş olup, samimî davranışlarıyla temayüz etmişlerdir. Bunlar rollerini son derece ciddiye alıyorlardı. Dinleyicilerin ahlâkını yükseltmeğe yönelik kıssalar anlattıkları gibi, daha başka "Bin Bir Gece" tipinde hikâyelere de yer verirdi (4).

*) S.Ü. Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

1) Ş. Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, II, Dersaadet 1318, s. 1073.

2) D.B. Macdonald, "Kıssa", İslâm Ansiklopedisi, VI, İst. 1952, s. 771.

3) Ferid Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ank. 1978. s. 598.

4) Macdonald, s. 772.

B. MEDDAH VE MEDDAHLIK

a. Meddah: (ar.i. medh'ten meddah). Arapça "medh" kökünden gelmektedir. Meddah "medhedici, övücü" anlamında kullanılır. Kutsal kişileri ve kahramanları öven bir sanatçıdır. Peygamber ve yüce evlatlarına en yakın olan kişilerdir (5).

Meddah, taklit, hikâye ve fıkralarla halkı eğlendiren, sahne sanatçısı. Meddah, bölümleri arasına söyleşmeli, taklitli, kişileştirmeli kelimeler yerleştirerek dramatik bir hikâye anlatır. İslâm ülkelerinde çok yaygın olan bu gelenek Araplarda "makâme" adıyla çok eskiden beri yaşanmaktadır (6).

b. Meddahlık: Meddah, müslümanlıkta önemli olan + bir kişidir. Meddahların varlıkları hicretten itibaren bilinmektedir.

Türk meddahlık sanatı, Jacob'un savunduğu gibi, doğrudan doğruya Araplardan alınmış değildir. Türklerde İslâmlık öncesi gerek Şamanlığın, gerekse toplum yapısının etkisiyle hikâyeciler ve hikâye anlatan sanatçıların mevcudiyeti bilinmektedir. Özellikle göçebe Türk topluluklarında halk hikâyeciliği görülmektedir.

XV. yüzyıldan itibaren "ozan" kelimesi yerini, Âzeri ve Anadolu Türklerinde "âşık"a, Türkmenlerde de "bakşı (bahşı)"ya bırakmıştır. Bunlar o dönemlerin hikâye okuyucularıydı. Sazla hikâye anlatan âşıkların yanısıra, Anadolu'da sazsız hikâye anlatan sanatçılara da rastlanıyordu. Bunlar daha çok meddahlık sanatını yürüten kişilerdi. Anadolu'daki bu sazsız hikâyecilerin sanatı daha çok meddahlığa yakındı.

Meddahlar, kıssahânlar ve şehnâme-hânlar, halkın bulunduğu yerlerde bir yandan Türk kahramanlarından, Oğuz destanından, Dedem Korkut hikâyelerinden söz ederken, öbür yandan da, İslâm tarihinin ve İran edebiyatının kahramanlarına ait hikâyeleri ve şiirleri okuyorlardı.

Meddahlığın, Türk toplumu içinde iki kaynaktan geldiği görülür. Bunlardan birincisi Orta Asya kaynaklı Şamanizmdir. İkincisi ise İslâm kültürünün geliştirdiği dinî kökenli kaynaktır. Her iki kaynağın da Türk meddahlığının gelişmesinde büyük etkisi olmuştur.

İran edebiyatında meddah tarzında hikâye anlatanlara "Nakkâl" denir. Meddah hikâyeciliğine benzer daha başka hikâyecilik tarzı da vardır. Meselâ bunlardan Kerbelâ olayını anlatanlara "Rûze-hân", perlatanlara "Perde-dârî" denir. Meddahlar yalnız güldürücü değil, acıklı, heyecanlı, sürükleyici dinî hikâyeler de anlatırlar (7).

Araplar'da ve İslâm ülkelerinde Kıssahânlık: Arapların İslâmiyet'ten önceki hayatlarında şairlerin aynı zamanda kassâs vazifesi dahi yaptıkları görülür. İslâm edebiyatında tarihin başlangıcını "Megâzi" (=siyer) denilen kitaplar teşkil eder. Sasani krallarına ait hikâyeler de erkenden Arapça'ya çevrilmiş, saraydan başka, halk arasında da yayılmıştır.

Araplar'a masal nevinden eserler, Pehlevî dilinden yapılan tercümelerle girmiş ve boş bulunan bu sahayı dolduranlar da tabii ki İranlılar olmuştur. Hintçe'den Pehlevî diline, oradan da Arapça'ya "Kelile ve Dimne" (Pañçatantra), "Sinbâdnâme" gibi masal nevinden eserler tercüme edilmiştir.

Hint ve İran masalları, halk arasında hayli revaç bulmuş XI. yüzyılda yazılmış bir eser olan, "Hezar Efsâne" (=Bin hikâye) Pehlevîce'den Arapça'ya tercüme edilmiştir. Bu eser daha sonra "Bin Bir Gece Masalları"nın çekirdeğini teşkil etmiştir. Bu eserden sonra, Hintçe'den daha başka eserler de tercüme edilmiştir (8).

5) Özdemir Nutku, Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri, Ank. 1976, s. 14.

6) Meydan Larousse, XIII, İst. 1992, s. 284.

7) Nutku, s. 11-14.

8) Clément Huart, Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı (Çev. Cemâl Sezgin), I, İst. 1944, s. 192-234.

Türklerde Kıssahânlık: Kıssahân ve Kassâs, meddah, nakkâl, perdedârî, sehnâme-hân tabirleri tarih içinde, Türk edebiyatı ile İran ve Arap edebiyatlarında birbirlerine yakın anlamlarda kullanıldıkları gibi, az-çok birbirlerinden farklı anlamlarda da kullanılmışlardır.

Türk halkı, asırlar boyunca, ozan, âşık, kıssahân ve meddahlar vasıtasıyla hikâyecilik geleneğini devam ettirmiştir.

Türklerin İslâmiyeti kabulünden önce ve sonraki hayatlarında, okuma ve yazmanın geç yayıldığı köy ve kasaba halkları için, hikâye anlatma geleneğini devam ettiren kıssahân, meddah, ozan, âşık gibi sanatkârların hafızaları âdeta kitap vazifesi görmüştür. Onlar türlü aşk hikâyelerini, bugüne kadar yayla, çadır ve köy muhitinde alâkanın canlılığı nisbetinde devam ettirmişlerdir (9).

Bu tür halk hikâyeciliği, XV. yüzyıldan itibaren, eski ozanların anlatma geleneğinin ürünü olan destan (épopé)'in yerini almaya başladı. O gelenekten pek çok şeyler, hikâyeciliğe miras kaldı (10).

İslâmiyetin Türkler arasında yayılmasından önce hikâyeciliği (Kıssahânlık) ozanlar yapıyorlardı. Meddah kelimesi yayılmadan önce, Türkler arasında Acemlerin kıssahân, Şehnâme-hân tabirleri kullanılıyordu. Muhtemelen XIV. asırdan itibaren ozanlardan ayrı bir kıssahân zümresi teşekkül etmiştir.

XV. yüzyıldan itibaren meddah tabiri, kahramanların maceralarını anlatan ve böylece onların medihlerini yapan sanatkârlar arasında, kıssahânla aynı mânâyâ gelmek üzere kullanılmaya başlanır. XVII. yüzyıldan itibaren de kıssahân ve Şehnâme-hân tabirlerinin yerini alır (11).

Eski edebiyatımızda meddâhlığın çok önemli bir yeri vardır. Çünkü bizde halk hikâyeciliğini temsil edenler, asırlardan beri meddahlar olmuşlardır. Meddahlar halk kahvelerinden saraylara kadar, her sınıf ve seviyede insanlara mahsus mekânlarda, hikâyeler anlatmak, taklit ve nükteler yapmak sûretiyle halkın sevgisini kazanmış kimseler olmuşlardır (12).

Fuat Köprülü'nün ifadelerinden anlaşılıyor ki, halk hikâyeciliğinin bu meddahlık şubesi, kahramanlık maceralarının anlatılmasından, realist mevzûlara doğru bir gelişme göstermiştir.

Destanî mevzûların anlatılması işini üzerlerine almış ozanların yerini, büyük merkezlerde yavaş yavaş İran ve Arap kıssahânlarını taklit eden ve onların mevzûlarının benzerlerini ele alan, halk hikâyecileri almıştır.

Bizim halk hikâyelerimizi anlatan sanatkârlar da ozanların yerini tutan kimselerdir. Öyle anlaşılıyor ki, muhitlere ve mevzûlara göre halk hikâyeciliğinde yani kıssahânlıkta bir iş bölümü vâki olmuştur.

Büyük merkezlerde kıssahân-meddahlar, köylerde ve kasabalarda, Halk şiiri zevkinin rağbet bulduğu yerlerde âşık hikâyeciler bu görevi üstlenmişlerdir. Âşıklar, ozanlar gibi hikâyelerini sazla söylemektedirler. Fakat, gerek mevzûlarında gerekse, bu mevzûun nazım-nesir karışımı ifâdesinde, Arap-İran tesiriyle meydana gelmiş meddah, kıssahân hikâyeciliğinin husûsiyetleriyle, eski ozanların epik karakterinin artıklarını birleştirmişlerdir (13).

9) Şükrü Elçin, Halk Edebiyatı Araştırmaları, II- Ank. 1988, s. 75.

10) Pertev Nâîli Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İst. 1969, s. 57.

11) Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank. 1986, s. 371.

12) Nutku, s. 21.

13) Pertev Nâîli Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, İst. 1988, s. 102.

Klâsik edebiyat ile Halk edebiyatının henüz ayrılmadığı dönemlerde, halk arasında, okunmaya mahsus hikâyeler yazan şair ve yazarların yanında meddahlar ve kıssahânlar da varlıklarını devam ettirmişlerdir (14).

Yine XIV. yüzyılda yazılan Varaka vü Gülşah (Varka vü Gülşah) mesnevisinin yazarı olan Yusufu de bir halk meddâhı olup, hem de bu geleneğin ilk temsilcilerindedir. Gerek Varka vü Gülşah ve gerekse benzeri mesneviler, geceleri halka okunup ve anlatılmak için yazılmışlardır (15).

XVI., XVII. asırlarda kıssa-hân; meddahların halk toplantı yerlerinde, hatta saray çevrelerinde anlattıkları hikâyeler zamanla tek aktörlü tiyatrolar halinde gelişmeye başlamıştır. XVII. yüzyılda şairler, hükümdarların savaş hikâyeleri ile eski aşk maceralarını tasvir etmesini kıssahânlara bırakırlar (16).

Türkler arasındaki ilk kıssahânların naklettikleri hikâyeler, İslâmî mevzûlara ait olup, İslâm kahramanlarının hayatları ve menkıbeleri anlatılır, halk da bunları zevkle dinlerdi. Bunlar daha sonra mevzûlarını din dışı sahalardan almaya başlamışlardır.

Türkler arasında, kıssahânlık geleneğinin Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar döneminde de saraylarda ve orduda devam etmiş olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. XV., XVI. yüzyıllardan itibaren kıssahânlık geleneği bir takım şekil ve muhteva bakımından değişikliklere uğrayarak, günümüze kadar gelmiştir.

Kıssahânlar din dışı mevzûları nakle başladıkları zaman, halkın fazla alâkasını çekmek için taklide ve güldürücü fıkralara yer vermeğe başlamışlar ve bu davranışlarından dolayı meddah adını almışlardır. Bilâhare bu ad umûmileşmiş, kıssahân, neden bahserse etsin, "meddah" adıyla anılmıştır (17).

Halk edebiyatının kadrosunda, yalnız halkın anonim verimleri değil, şiirlerini sazlarla söyleyen, âşık ünvanlı saz şairlerinin eserleri devardır. Bu kadroya hikâyelerini şiirlerle süsleyen halk hikâyecilerinin, kıssahânların hikâyeleri de dahildir.

İsimleri aydınların isimleri kadar tanınmış, halk toplantı yerlerinde içtimâi, kahramâne veya güldürücü hikâyeler söylemekle şöhret bulmuş kıssahân veya meddahlar da vardır.

Batı medeniyeti dairesine girmeden önce ülkemizdeki zihniyet, hikâyeden umûmiyetle kıssa manasını çıkarmıştır (18).

Hikâye ve roman türü Türkiye'ye Tanzimat edebiyatı ile girmiştir. Daha önce bu türün yerini, Divan edebiyatında Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şirin, Yûsuf u Zeliha..., Halk edebiyatında Kerem ile Ashı, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber ve bunların dışında ise meddah hikâyeleri ile Battal Gazi, Hayber Kalesi gibi dinî tarihi hikâyeler alıyordu (19).

İşte, ozan, meddah, kıssahân, şehnâme-hân, kelime ve kavramlarının farklı zamanlarda ifade ettikleri bu manalar, bizde halk hikâyeciliğinin umûmî tekâmülü ve başlıca unsurları hakkında açık bir fikir vermektedir.

Tarih içinde kıssa ve kıssahânlık mesleği; baksı, ozan, kıssahân, meddah, âşık vb. adları, bazen eşanlamlı, bazen farklı anlamlı kullanılarak, birçok merhalelerden sonra bugünkü durumuna gelebilmiştir.

14) Elçin, II, s. 78.

15) İsmail Hikmet Ertaylan, "Varaka ve Gülşah", İst. Ü. Edebiyat Fak. TDED, II, s. 3-4, 31 Mayıs 1948, s. 316-317.

16) Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I, II, İst. s. 509, 690.

17) Köprülü, s. 376.

18) İsmail Kara, "Kıssa", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, V, İst., 1982, s. 335.

19) Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, Ank. 1971, s. 11.